

Gridin A.V. Theoretical and practical aspects of the prospects of development of the enterprises of flour-and-cereals industry in Ukraine

The article defines and outlines the role of the milling industry in the development of the food industry in particular and the agricultural sector of Ukraine's economy in General. The influence factors on the condition and dynamics of development of the industry. Conducted a comprehensive retrospective analysis of the situation on the flour market in Ukraine and the world. In addition, the article identifies the current trends of this market and are prerequisites for the improvement of the situation in the spheres of production and processing of grain.

Keywords: *agricultural sector, food industry, milling industry, food security, the market of flour, grain production.*

Рецензент – Красноруцький О.О., д.е.н., професор

УДК 631.15:658.11

**ВИРОБНИЧА ТИПІЗАЦІЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ У СИСТЕМІ ІНТЕГРАЦІЙНИХ
ВІДНОСИН**

**ГУТОРОВ А.О., К.Е.Н., С.Н.С., ДОКТОРАНТ,
ННЦ «ІНСТИТУТ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ» НААН УКРАЇНИ**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Стратегічні виклики сьогодення загострили проблеми гарантування продовольчої безпеки та підвищення конкурентоспроможності агропромислового виробництва. Одним з найраціональніших шляхів їх вирішення є розвиток інтеграційних відносин, що має базуватися на формуванні сталих міжгосподарських зв'язків, утворенні бізнесових структур і галузевих об'єднань різних за розмірами та організаційно-правовими формами, видами економічної діяльності суб'єктів господарювання. У той же час, максимального синергійного ефекту від агропромислової інтеграції можна досягти лише за системного розвитку спеціалізації та концентрації виробництва в раціональних за розмірами господарствах, що актуалізує проблему виробничої типізації сільськогосподарських підприємств. У науковому плані її актуальність обумовлюється пріоритетністю досліджень відповідно до пункту 39.02.01.03 «Теоретичне обґрунтування щодо удосконалення економічних відносин між галузями в агропромисловому комплексі та іншими галузями економіки країни» Програми наукових досліджень НААН України на 2012-2015 рр. № 39 «Аграрна економіка». Зважаючи на це, тема дослідження є актуальною та науково значущою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню окремих аспектів проблеми розвитку спеціалізації, інтеграції агропромислового виробництва та типізації сільськогосподарських підприємств свого часу присвятили свої праці В. Амбросов, В. Андрійчук, М. Бельський, Д. Вермель, В. Гусаков, О. Єранкін, Л. Зальцман, М. Ісаєнко, Л. Каллер, П. Канінський, С. Колеснев, О. Крисальний, М. Кропивко, М. Кубанін, Ю. Лупенко, Дж. МакДоналд, В. Месель-Веселяк, О. Негру-Воде, О. Никонов, К. Оболенський, С. Орехов, В. Узун, Р. Хоппе, О. Чайнов та багато інших. Однак, незважаючи на значну кількість праць, відсутність регулювання процесів спеціалізації суб'єктів аграрного господарювання в Україні, окреслені питання залишаються малодослідженими.

Формулювання цілей статті. Метою цього дослідження є узагальнення досвіду виробничої типізації сільськогосподарських підприємств у контексті розвитку інтеграційних відносин.

Виклад основного матеріалу. Сучасна теорія розвитку інтеграційних відносин здебільшого реалізує продуктивний принцип об'єднання підприємств на основі різноманітних стратегій інтеграційної взаємодії. Теорія продуктової агропромислової інтеграції виникла у США з початку 60-х рр. ХХ ст. Так, Г. Стіглер, П. Флоренс і Р. Трайфон, розглядаючи вертикальну інтеграцію з технологічної точки зору, дійшли висновку що вона є певним різновидом продуктової диверсифікації. У якості основного лейтмотиву розвитку інтеграції при цьому, на думку Н. Нешайма, є зміни у системі збуту продовольчих товарів та ціноутворенні [1, С. 25-26]. Утворення агропромислових структур за продуктовою ознакою передбачає необхідність як типізації підприємств за їх напрямом спеціалізації, так і виокремлення у складі національної економіки агропромислового комплексу, що, у свою чергу, має складатися з продуктивних підкомплексів. Продуктивний підкомплекс являє собою сукупність виробничих господарств, а також переробних і обслуговуючих підприємств, об'єднаних контрактними відносинами чи відносинами власності. В основу формування таких підкомплексів, за дослідженнями О. Попкова, покладені такі принципи: а) урахування регіональних особливостей розвитку галузей; б) виробництво однорідної кінцевої продукції, пов'язаної з використанням певного виду сільськогосподарської сировини; в) урахування наявної галузевої структури агропромислового комплексу; г) наявність тісних технологічних та економічних зв'язків між вертикально інтегрованими

галузями; г) єдність економічних інтересів, коли загальною метою є задоволення потреб споживачів у кінцевій продукції конкретного виду; д) вирішення соціальних та екологічних проблем [2, С. 54-89]. При цьому продуктова структура, на відміну від галузевої, забезпечує орієнтацію інтеграційних формувань на кінцевий результат з метою удосконалення технологій та систем організації виробництва і управління ним, збуту готової продукції, регулювання економічних взаємовідносин між учасниками, що робить їх більш конкурентоспроможними на ринку [3, С. 431].

Продуктовий принцип об'єднання підприємств, де центральним елементом є товар, який користується попитом, об'єктивно ринковий, щільно взаємодіючи з комплексом маркетингу «4Р» якісно відрізняється від виробничої концепції, коли виробництво далеко не завжди орієнтоване на споживача. Наразі за продуктовим принципом утворено більшість провідних компаній світу, діють вітчизняні агрохолдинги. Продуктова орієнтація дозволяє їм досягати значних економічних вигод за рахунок не лише ефекту масштабу та дії закону вертикальної інтеграції (нульова рентабельність усього проміжного виробництва), а і шляхом монополізації галузевих ринків, користуючись перевагами спеціалізованого масового виробництва. Залежно від тісноти і форми інтеграційних зв'язків продуктово-орієнтовані об'єднання можуть функціонувати як транснаціональні корпорації, холдингові компанії, галузеві кооперативні, виробничі чи фахові об'єднання, контрактні галузеві відносини, кластери тощо.

Досліджуючи територіальні виробничі комплекси та шляхи підвищення їх конкурентоспроможності в умовах глобалізації, М. Портер обґрунтував теорію кластерів. За його визначенням кластер – це сконцентровані за територіальною ознакою групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників товарів і послуг, фірм зі споріднених галузей та пов'язаних з основною діяльністю установ і організацій, що провадять спільну діяльність на добровільних та конкурентних засадах [4, С. 256]. Стосовно до умов сільського господарства України вченими ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН була опрацьована модель кластерної організації аграрного виробництва, де кластер являє собою міжгосподарське територіальне об'єднання взаємодоповнюючих підприємств, які співпрацюють між собою, формуючи замкнутий технологічний цикл великотоварного виробництва і реалізації конкурентоспроможної кінцевої продукції за умови збереження юридичної самостійності учасників. При цьому серед принципів кластерної організації

основними є інтеграційно-коопераційні відносини, добровільність та спорідненість за виробничим типом [5, С. 11-13]. Остання, у формі націленості на створення спеціалізованих факторів, на думку М. Портера, є однією з важливіших конкурентних переваг [4, С. 244], а усталений виробничий тип підприємства, за К. Прахаладом та Г. Хемелом, – є однією зі стрижневих компетентностей корпорації [6, С. 81].

Таким чином, інтеграційні відносини, побудовані за продуктовим принципом, незалежно від їх організаційної форми і типу об'єктивно ґрунтуються на спеціалізації підприємств-членів і, відповідно, їхній виробничій типізації.

У вітчизняній практиці розвиток спеціалізації активізувався у 1928-1929 рр., коли були прийняті рішення щодо створення великих спеціалізованих зернових господарств та укріплення старих радгоспів. Одні з перших напрацювань щодо виробничої типізації у 1930-х рр. зробив М. Кубанін, розробивши методику типізації та визначивши основні типи колгоспів. Вирішення проблеми підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва та використання ресурсів колгоспів і радгоспів відповідно до рішень грудневого (1963 р.), лютого (1964 р.) та березневого (1965 р.) пленумів ЦК КПРС здійснювалося шляхом поглиблення спеціалізації господарств, оптимізації їх розмірів та розміщення виробництва. За продуктовим принципом були створені спеціалізовані об'єднання «Птахопром», «Свинопром», «Садвинпром» та ін., які мали свою галузеву і територіальну структуру. До єдиного виробничого типу при цьому включалися господарства, які є однорідними за соціальною природою, цільовим призначенням, мають схожі природні та економічні умови та виконують на аналогічній виробничо-технічній базі однакові виробничі функції [7, С. 70]. Відповідно, окремі виробничі типи сільськогосподарських підприємств відрізняються один від одного за соціальною природою (формою господарювання), цільовим призначенням (промислове виробництво, навчально-дослідне господарство, розсадник тощо), природними і економічними умовами виробництва, напрямом спеціалізації, рівнем інтенсивності та системою ведення важливіших галузей рослинництва і тваринництва [7, С. 71]. При розробці методичних рекомендацій з економічного обґрунтування виробничих типів сільськогосподарських підприємств у 1965 р. перелік видових ознак виробничих типів був скорочений до трьох основних – системи ведення галузей, рівня інтенсивності та спеціалізації виробництва. Остання при цьому, з одного боку,

найкраще давала уяву про виробничий тип господарства, з іншого боку, – створювала найбільше труднощів методологічного і методичного характеру [8, С. 6-7]. При порівнянні типових підприємств та виокремленні виробничих типів використовувалася система з 15 груп показників, серед яких основними були структура товарної продукції, виробничих витрат та основних фондів, рівень ефективності та інтенсивності використання ресурсів в оцінках за валовою продукцією в натуральному і грошовому виразі, витратами живої праці і капіталу тощо [8, С. 17-18]. У результаті проведених Л. Зальцманом, М. Ісаєнком і М. Макаровим досліджень було виявлено біля 25 виробничих типів сільгоспідприємств, обґрунтовано ще понад 70 – для типових колгоспів і радгоспів.

У 1971 р. науковці ВНІЕСГ розробили методику, згідно з якою до спеціалізованих на розвитку однієї галузі слід відносити сільськогосподарські підприємства, в яких одна галузь дає понад 50 % однорідної товарної продукції, при цьому, якщо один з видів продукції формує галузь, то він же визначає і виробничий тип. Якщо ж на підприємстві дві галузі в сумі становлять понад 66,7 % товарної продукції й кожна з них займає у структурі від 25 до 50 %, то воно вважається спеціалізованим на двох галузях, назву якого формує та галузь, яка має найбільшу питому вагу. У разі, коли три галузі дають понад 75 % товарної продукції та кожна з них займає від 24,0 до 33,3 % у структурі, то воно є спеціалізованим на трьох галузях. В інших випадках господарство є багатогалузевим [9, С. 29-30].

Значних масштабів розвиток спеціалізації набув після прийняття в 1976 р. постанови ЦК КПРС «Про подальший розвиток спеціалізації і концентрації сільськогосподарського виробництва на базі міжгосподарської кооперації та агропромислової інтеграції». У результаті була створена мережа спеціалізованих індустріальних комплексів з виробництва молока, свинини, яловичини, птахофабрики, тепличні комплекси, набули розвитку нові форми агропромислових об'єднань тощо. Також була проведена типізація міжгосподарських і агропромислових підприємств і організацій.

Для статистичної класифікації та уніфікації техніко-економічної інформації за галузевою приналежністю в сферах матеріального і нематеріального виробництва з 01.01.1976 р. спільно Держкомстатом, Держпланом і Держстандартом СРСР був затверджений «Загальносоюзний класифікатор галузей народного господарства». У класифікаторі виділялося 8 галузей сфери матеріального виробництва і 9 – невиробничої сфери. В галузі сільського господарства виділялися сфера виробництва: рослинництво (8 виробничих типів),

тваринництво (9 виробничих типів), рибництво, мисливство, хутровий промисел і розведення дичини; сфера обслуговування (3 види) та сфера господарського управління сільським господарством [10].

З набуттям Україною незалежності до 1994 р. застосовувався «Загальносоюзний класифікатор галузей народного господарства», який наказом Міністерства статистики України № 21 від 24.01.1994 р. був замінений на Загальний класифікатор «Галузі народного господарства України» (ЗКГНГ). Для відбору основного виду діяльності використовувалися такі критерії: а) за кількістю зайнятих працівників; б) за питомою вагою в загальному обсязі виробництва продукції (товарів, послуг); в) за питомою вагою в отриманому загальному прибутку. Максимальне значення (у %) згідно з вибраним критерієм визначає основний вид діяльності господарського суб'єкта. Другорядним видом діяльності є будь-яка інша діяльність, частка якої згідно вибраного критерію відбору менша від частки основного виду діяльності. У ЗКГНГ виділялося 15 сфер матеріального виробництва і 9 – нематеріального. Поділ виробничих типів у сільському господарстві був аналогічний попередній класифікації. У зв'язку з переходом економіки України на ринкові відносини галузевий принцип її організації по вертикалі припинив своє існування, оскільки визначити приналежність підприємства до тієї чи іншої галузі виявилось досить складно через багатoproфільний характер реформованого виробництва [11].

Галузевий поділ народного господарства України законодавчо був закріплений ст. 260 Господарського кодексу, але проіснував до 2012 р., коли був замінений на секторальний.

У рамках Концепції побудови національної статистики України та Державної програми переходу на міжнародну систему обліку і статистики (Постанова Кабінету Міністрів України № 326 від 04.05.1993 р.) наказом Держстандарту України № 441 від 22.10.1996 р. ЗКГНГ був скасований та замінений Класифікатором видів економічної діяльності (КВЕД), гармонізованим з класифікацією Євростату NACE (Rev. 1, Mod. 7). Поступова зміна європейської класифікації вимагала відповідних змін, тому КВЕД переглядався 2005 р. (ДК 009:2005, гармонізовано з NACE Rev. 1.1 – 2002) та 2010 р. (ДК 009:2010, гармонізовано з NACE Rev. 2). Основним видом економічної діяльності статистичної одиниці визначається діяльність, що забезпечує максимальну частку загальної доданої вартості цієї одиниці. Основний вид економічної діяльності визначається методом «top-down» і не обов'язково створює 50 % або більше загальної доданої вартості одиниці [12].

Угода про асоціацію України з Європейським Союзом передбачає між іншим реформування системи статистики (глава 5) до вимог Євростату. Рішенням Єврокомісії № 1242/2008 від 08.12.2008 р. (зі змінами й доповненнями від 21.09.2009 р. № 867/2009) затверджено методологію виробничої типізації сільськогосподарських підприємств з критеріальним показником нормативного випуску продукції. Випуск продукції сільського господарства відповідно до додатку 4 Рішення Єврокомісії № 1242/2008 являє собою вартість валової сільськогосподарської продукції в цінах виробників за методом «франко-ферма» без урахування ПДВ, інших податків та прямих дотацій. При цьому також методикою розрахунку максимально виключається внутрішньогосподарське споживання як джерело подвійного рахунку в валовій продукції. Нормативний випуск продукції розраховується в середньому за п'ять років у регіональному розрізі по видам продукції з розрахунку на одиницю площі чи поголів'я, та по господарствах у цілому з округленням величини до найближчих 5 Євро [13]. Згідно з додатком 1 цього Рішення, передбачається виділення узагальненого виробничого типу, основного та специфічного типу виробництва підприємства. Виробничі типи групуються залежно від напрямку спеціалізації – рослинницького, тваринницького та змішаного. Здебільшого критерієм віднесення до певного специфічного виробничого типу є перевищення 66,7 % (2/3) питомої ваги випуску цього виду продукції у загальній вартості валового випуску підприємства. Ратифікація цього регламенту повинна привести до змін у формах статистичної звітності сільгоспідприємств, де поряд із кодом КВЕД має зазначатися код виробничого типу.

Висновки. Продуктовий характер інтеграційних відносин, особливо в умовах глобалізації та інтернаціоналізації виробництва, вимагає провадження ефективної системи виробничої типізації підприємств. Чітке визначення виробничого типу господарства є базою організації науково обгрунтованого управління, ефективного використання його ресурсного потенціалу. Методологія організації статистичного обліку виробничих типів сільгоспідприємств становить перспективу подальших розвідок у цьому напрямі.

Література.

1. Зайцев Н.С. Интеграция сельскохозяйственных предприятий и агропромышленные комплексы в развитых капиталистических странах / Н.С. Зайцев. – М.: ВНИИТЭИсельхоз МСХ СССР, 1971. – 79 с.

2. Попков А.А. Аграрная экономика Беларуси: опыт, проблемы, перспективы / А.А. Попков. – Мн.: Беларусь, 2006. – 319 с.
3. Стратегия устойчивости развития АПК – продовольственная безопасность / [Гусаков В.Г., Попков А.А., Ильина З.М. и др.]; под ред. В.Г. Гусакова. – Мн.: Белорус. наука, 2008. – 514 с.
4. Портер М.Э. Конкуренция / М.Э. Портер [пер. с англ.]. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2005. – 608 с.
5. Підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості агропромислового виробництва на основі розвитку кластерних систем / [Кропивко М.Ф., Лупенко Ю.О., Малік М.Й. та ін.]; за ред. М.Ф. Кропивка. – К.: ННЦ ІАЕ, 2013. – 46 с.
6. Prahalad С.К. The Core Competence of the Corporation / С.К. Prahalad, G. Hamel // Harvard Business Review. – 1990. – Vol. 68, No. 3. – Pp. 79-91.
7. Зальцман Л. Системы хозяйства и производственные типы сельскохозяйственных предприятий / Л. Зальцман, Н. Макаров // Экономика сельского хозяйства. – 1964. – № 5. – С. 68-77.
8. Методические рекомендации по экономическому обоснованию производственных типов сельскохозяйственных предприятий / сост. Н.П. Исаенко, Л.М. Зальцман. – М.: ВНИЭСХ, 1965. – 39 с.
9. Методические рекомендации по совершенствованию специализации сельскохозяйственного производства в области (крае), районе и хозяйстве. – М.: ВНИЭСХ, 1971. – 58 с.
10. Общесоюзный классификатор отраслей народного хозяйства (ОКОНХ) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.magister.msk.ru/library/economic/work/okonh.txt>.
11. Загальний класифікатор «Галузі народного господарства України»: Наказ Міністерства статистики України № 21 від 24.01.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.uazakon.com/big/text771>.
12. Методологічні основи та пояснення до позицій Класифікації видів економічної діяльності (КВЕД-2010): наказ Держкомстату України № 396 від 23.12.2011 р. – К., 2011. – 49 с.
13. Establishing a Community typology for agricultural holdings: Commission Regulation (EC) No. 1242/2008 of 8 December 2008 // Official Journal of the European Union. – 2008. – L 335/3. – P. 3-24.

Гуторов А.О. Виробнича типізація сільськогосподарських підприємств у системі інтеграційних відносин

У статті проаналізована сутність продуктової агропромислової інтеграції. Показано, що об'єктивною її основою є господарська спеціалізація і виробнича типізація сільгоспідприємств. Утворення агропромислових структур за

продуктовою ознакою передбачає необхідність як типізації підприємств, так і виокремлення у складі національної економіки агропромислового комплексу. Досліджена генеза виробничої типізації аграрних підприємств, її сутність, критеріальні ознаки і оціночні показники. Проаналізований європейський досвід виробничої типізації. Запропоновані зміни до форм статистичної звітності сільгоспідприємств відповідно до вимог Евростату.

Ключові слова: *виробничий тип, типізація, інтеграційні відносини, продуктова агропромислова інтеграція.*

Гуторов А.А. Производственная типизация сельскохозяйственных предприятий в системе интеграционных отношений

В статье проанализирована сущность продуктовой агропромышленной интеграции. Показано, что ее объективной основой является хозяйственная специализация и производственная типизация сельхозпредприятий. Создание агропромышленных структур по продуктовому признаку предусматривает необходимость типизации предприятий, так и выделения в составе национальной экономики агропромышленного комплекса. Исследован генезис производственной типизации аграрных предприятий, ее суть, критеріальні признаки и оценочные показатели. Проанализирован европейский опыт производственной типизации. Предложены изменения форм статистической отчетности сельхозпредприятий в соответствии с требованиями Евростата.

Ключевые слова: *производственный тип, типизация, интеграционные отношения, продуктовая агропромышленная интеграция.*

Gutorov A. Production typification of the agricultural enterprises in system of the integration relations

The essence of grocery agro-industrial integration is analysed in the article. It is shown that its objective basis is economic specialization and production typification of agricultural enterprises. Creation of agro-industrial structures on a grocery sign provides need as typifications of the enterprises, and allocation the agro-industrial complex as a part of national economy. Genesis of agricultural enterprises' production typification, its essence, criteria signs and estimated indicators are investigated. The European experience of production typification is analysed. Changes in statistical reporting forms of agricultural enterprises according to requirements of Eurostat are offered.

Keywords: *production type, typification, integration relations, grocery agro-industrial integration.*

Рецензент – Пилипенко А.А., д.е.н., професор